

Anadolu'da madencilik tarihçesi: kütahya-Gümüşköy'de 3500 yıldır süren madencilik çalışmaları

The History of Mining in Anatolia : Mining Activities Proceed for 3500 Years in Kütahya-Gümüşköy

Ahmet KARTALKANAT*

- Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Maden Etüt ve Arama Dairesi, 06550 Ankara
ahmet.kartalkanat@hotmail.com

MTA Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “Anadolu'da Madencilik Tarihçesi Projesi” kapsamında, ülkemizin değişik yörelerinde yaklaşık 130 eski maden işletmesinde çalışmalar yapılmıştır. Bu projeye eski işletmeler tarihlendirilmeye çalışılırken, aynı zamanda yan kayaç, cevher, pasa ve curuflardan numune alınarak, yeni bir yatağın bulunabilme imkanları da araştırılmıştır. Ayrıca çalışılan bu eski işletmeler, araştırmacıların yararlanabilmesi için koordinatlarıyla birlikte resimleri çekilerek envanter haline getirilmiş olup, raporu yazım aşamasındadır.

Madencilik Anadolu'dan başlayıp diğer bölgelere yayıldığı bilim dünyasınca genel bir kabul görmektedir. Anadolu, madenlerin çokluğu ve çeşitliliğinden dolayı madencilikle birlikte metal işleme sanatının en eski örneklerinin de görüldüğü bir yerdir.

İnsanoğlu, tarihi boyunca, doğada bulduğu hammaddelerden yararlanmayı deneyerek taş, ağaç, boynuz, kemik gibi maddelerden aletler yaparak avlanmayı ve beslenmeyi sağlamaya çalışmıştır. Çakmak taşı ve obsidiyen gibi yonganabilir taşları ise biçimlendirerek bunları savunma aracı ve avcılıkta kullanmışlardır. İlerleyen süreçte insanlar hematit, malahit ve benzeri cevherleri boya malzemesi olarak kullanmayı öğrenmişlerdir (Antalya Beldibi Mağarası, Hayıtlıgöl, Sarıçınar, Gaziantep-Şarklı Mağara ve Kars-Yazılıkaya vs.).

Günümüzden 12 bin yıl önce yerleşik düzene geçen insan, doğada bulduğu bakır külçelerini yerleşim yerlerine getirerek onu soğuk şekilde döverek biçim vermeye çalışmıştır. İnsanın Anadolu'da madencilikle tanışması ve bu madenleri kullanmaya başlamasının ilk örnekleri Diyarbakır Hallan Çemi ve Çayönüdür. Hallan Çemi de M.Ö. 9500-8200 döneminde neolitik tabakalar arasında malahit cevher parçaları, Çayönü tepesinde (M.Ö. 9000-8200) bakırdan yapılmış 113 adet boncuk, bız parçaları, küçük iğneler, ufak kürecikler ve aletler bulunmuştur. Daha sonraları bakıra ısı verilerek kolayca şekillenmesinin sağlanması insanlığın yaşamında bir devrim olmuştur. Böylece Anadolu'da madencilik yaklaşık 10-11.000 yıl önce başlamış olduğunu söylemek mümkündür.

Takip eden dönemlerde Çatalhöyükte (M.Ö. 7000-6400) küçük bakır objeler ve curuf parçaları, Aşağı Pınar'da (M.Ö. 5700-500) bakır malahit parçaları Mersin-Yumuktepe (M.Ö. 5000-4900) de keski, balta, rulo başlı iğne, vs., Hacılar'da (M.Ö. 4600-4300) bakır boncukları, Can Hasan'da (M.Ö. 4600-4400) bakır objeler ve topuz başı yurdumuzda tespit edilen diğer madencilik buluntularından bazılarını oluşturur.

Kütahya-Gümüşköy'de antik çağlardan beri üretim yapıldığı bilinmekte olup bölgede Fiscbach (1900) tarafından yapılan çalışmasında Gümüşköy'ün yollarında, evlerin duvarlarında ve yerlerde birkaç metreye kadar cüruf ve izabe ocaklarının olduğu, köyün 5 km kadar batısında eski maden kuyularının varlığı ve üretimin altın ve gümüşe dayalı olduğu saptanmıştır.

Gümüşköy'ün güneyindeki dağlarda çok eski devirlerde gümüş işletmesi yapıldığı ve bunu kanıtlayacak malzemelerin varlığı ise Ziegler (1936) tarafından belirtilmiştir. Yine bölgede Pilz (1937) tarafından yapılan çalışmada eski işletmelere ait izlerin varlığı ve burada eski büyük bir madenin olduğu ve işletildiği belirtilmiştir.

Gümüşköydeki işletmenin pasalarının arasında bulunan odun kömüründen yapılan C-14 analizlerinde (1950'den önce) 3900 ± 85 yıl yaşı bulunmuştur ki buda milattan önce ikinci bin yıl başlarına karşılık gelmektedir (Yiğitgüden ve Friedrich 1981).

Aynı bölgede Kaptan (1983) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise milattan önce ikinci bin yılı başlarına ait olduğu ifade edilen galeriler kompleksi tespit edilmiş ve bunun yeraltı madenciliğinin en eski buluntularından birisi olduğu ifade edilmiştir.

Anadolu'da Madenciliğin Tarihçesi projesi kapsamında Kütahya-Gümüşköy'deki Eti Gümüş tarafından işletilen gümüş işletmesinin pasaları arasındaki tabakalanmalardan alınan odun kömürünün yaşı Almanya'nın Heidalberger Akademik Der Wissenchaften laboratuvarlarında yapılan C-14 analizinde 3534 ± 24 yıl olarak belirlenmiştir. Bu veride Kütahya-Gümüşköy'deki gümüş işletmesinin M.Ö. 1500 yıllarından beri işletilmekte olduğunu göstermektedir. Kuşkusuz bu tarih halen üretimin devam ettiği ve özel sektöre geçen bu işletmenin ilk işletme tarihi değildir, ancak bu tarih işletmenin 3500 yıldır üretimde olduğunu göstermektedir.

Kütahya yöresi ilkçağda batıdaki Assuva ile doğudaki Hitit toprakları arasında yer almış olup, M.Ö. 12. yüzyılda Frigya Krallığına bağlanmıştır (Ana Britannica, Cilt. 14, Syf. 190). Bu bilgi Kütahya-Gümüşköy işletmesinin Frigyalılardan daha önce işletilmekte olduğunu gösteren önemli bir veridir.

Anahtar Kelimeler : Anadolu'da madencilik

ABSATRACT

Some 130 ancient mines have been investigated in various parts of Turkey within the framework of project, named "The History of Mining in Anatolia" conducted by General Directorate of Mineral Research and Exploration (MTA). During this project, ancient mining operations have been dated and assessed the potential of discovering new ore deposits by sampling ore and dump material. Furthermore, the information concerning all these ancient mines has been gathered as an inventory including photographs and coordinates, and report writing is underway.

It is generally recognized that Anatolia was the cradle of castings, and it is also a place in which the oldest examples of metalworking art are observed by reason of various and large amount of ore deposits.

Mankind, in the course of history, tried to realize hunting and feeding by making tools, utilising raw materials found in the nature. After giving shape to workable rocks such as flintstone and obsidian, they were used as defending tools besides hunting. In the history of mankind, as the time passed, they learned how to use hematite and malachite ores for dye-stuff (Beldibi Cave-Hayıtlıgöl-Sarıçınar, Antalya ; Şarklı Cave, Gaziantep ; Yazılıkaya, Kars).

Human, civilized 12 thousand years before present, tried to form the copper bullion he found in the nature through bringing them to his settlement and hammering them in their natural temperature. First examples of humanities meeting with mining and launching utilization of copper mines are in Hallan Çemi ve Çayönü (Diyarbakır). In Hallan Çemi during 9500 to 8200 BC. period malachite ore fragments within the Neolithic layers and in Çayönü hill (9000-8200 BC.) 113 piece copper beads, awl fragments, small pins and small globes had been found. Afterward achieving to form copper easily with giving heat was a revolution for humanity. Thus it is possible to say that mining had begun about 10000 to 11000 years ago in Anatolia.

Small copper objects and slag fragments in Çatalhöyük (7000 to 6400 BC.), malachite fragments in Aşağı Pınar, chisel, axe, pin with spherical head etc. in Mersin-Yumuktepe (5000 to 4900), copper beads in Hacılar (4600 to 4300 BC.), copper objects and macehead in Can Hasan (4600 to 4400 BC.) represent some parts of the other important findings which found in Anatolia.

It is known that mining activities in Kütahya-Gümüşköy have been lasting since antique age. According to field works carried out by Fiscbach (1900) in Gümüşköy. There used to be slags on the roads and walls of houses besides smelting quarries on the grounds. Production were based on gold and silver.

At very ancient times, there used to be silver operation on the mountain in the southern Gümüşköy and the existance of same materials to be evidence was pointed out by Ziegler (1936). Again in the same region, study

carried out by Pilz (1937), specified the existence of trace belonging to ancient facilities and large scale ancient mine.

Coal fragments taken from dump materials of operation in Gümüşköy have been dated as being 3900+/- 85 years old indicating that mining dates back to 2000 BC. at Gümüşköy (Yiğitgüden and Friedrich, 1981). In another study in the same region, which was carried out by Kaptan (1983), a sequence of adits which was claimed to belonging early 2000 B.C was determined and this was considered as one of the oldest findings of underground mining.

Within the framework of project, named "The History of Mining in Anatolia", some coal fragments taken from dump material of silver operation (Kütahya-Gümüşköy), which is being operated by ETİ-GÜMÜŞ company, have been dated as being 3534+/- 24 years old by C-14 method in Germany. Results indicate that mining in Kütahya-Gümüşköy dates back to 1500 BC.

Kütahya region of prehistoric era located between Assuva to the west, and Hititian land to the east, was under sovereignty of the Frigion Kingdom on the 12 th century B.C (Britannica, v.14, p.190). This information is an important evidence indicating that Kütahya-Gümüşköy operation had been mined before frigians.

Key Words : mining activities in Anatolia

DEĞİNİLEN BELGELER

Demirok, M.H., 1982; Kütahya-Gümüşköy Maden Yatağı, Maden Tetkik ve Arama Enst. Haberler, sayı 1,s.3-4 Ankara.

Fischbach, W., 1900, Kütahya civarından Gümüşköy, kurşun-gümüş madeni hakkında rapor: Maden Tetkik ve Arama Enst. Rap., 374 (Yayınlanmamış) S.1-2, Ankara.

Kaptan, E., 1982, Türkiye Madencilik tarihine ait Kütahya-Gümüşköy ve yöresini kapsayan buluntular. Maden Tetkik ve AramaEns. Derg. No: 97/98, s.140-147, Ankara.

Pilz, R., 1937, Şaphane, Muratdağ ve Eğrigöz dağ mntıklarındaki müteaddit maden yataklarında yapılan istikşaf lar hakkında iptidai rapor. Maden Tetkik ve Arama Ens. Rap. 641 (yayınlanmamış) s.15, Ankara.

Yiğitgüden, H.Y. ve Friedrich, G., 1981, Gümüşköy madeninin tarihçesi: Etibank Bülteni, sayı 31, s.4, Ankara.

Ziegler, J., 1936, Kütahya-Gümüşköy mevkiindeki Barit-Galenit madenleri hakkında muhtasar rapor, Maden Tetkik ve Arama Ens. Rapor. 535, s. 1, Ankara.

Ana Britannica, Cilt 14, Syf. 190-191

Büyük Larousse, Cilt, 12, Syf.72-88

Meydan Larousse, Cilt.7, Syf.738-739